

GÜRCİSTAN'DAKİ TÜRKLERDE LOKAL HALK HİKÂYESİLİĞİ*

PEOPLE FOLK NARRATIVE AT AZERI TURKS OF GEORGIA

НАРОДНО-АШУКСКИЕ ПОВЕСТВОВАНИИ У АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ ГРУЗИИ

Şureddin MEMMEDLİ**

Öz

Gürcistan'da günümüzde 500 bin civarında Türk yaşamaktadır. Kendilerini Azeri Türkü veya Karapapaklar diye tanımlamaktadırlar. Bu Türk topluluğu, ozan sanatına özen göstermektedir. Borçalı yurdu sazın (bağlamanın), ozan-âşık sanatının yaşatıldığı en önemli yerleşim yerlerinden, etken ozan-âşık muhitlerinden biri sayılır. Burada halk-âşık hikâyeciliğinin (destancılığın) yaygın olması bununla ilgilidir. Biz makalemizde Borçalı edebi metinlerinde geçen halk hikâyelerinden seçme örnekleri konu edineceğiz.

Anahtar kelimeler: Gürcistan, Karapapaklar, halk hikâyesi

Summary

In today Georgia is currently, about 500 thousand Turks inhabited. Azeri Turks or ethnic name their arch Karapapaks said they take care of this the Turkish community on Turks ozan (poet) pure form of art they belong. Borchaly region, saz (binding), the cradle of the poet-ashuk of art, considered one of the most active poet-ashuk neighborhood. Here storytelling of folk-ashuks (destans) represents the common factor, this is all about. This article analyzes selected samples from the primary folk stories that have appeared in literary and ashuk environment of Borchaly.

Keywords: Georgia, Georgian Azeri's, folk narrative

Резюме

В Грузии в настоящее время проживают около 500 тысяч турок, которые сами себя называют тюрки-азербайджанцы или по субэтническим признакам карапапки. У них развиты традиции ашукского искусства и регион, населенными азербайджанцами, считается одним из активных центров саза. Именно в связи с этим фактором здесь распространены народно-ашукские дастаны (народные повествования). В данной статье анализируются выбранные образцы из первичных народных повествований, появившихся в борчалинской литературно-ашукской среде.

Ключевые слова: Грузия, азербайджанцы Грузии, народно-ашукское повествование

* Makale, "Gürcistan'da Âşık Şiiri Gelenekleri" Projesi kapsamında hazırlanmıştır.

** Prof. Dr.; Ardahan Üniversitesi; Gürcistan uyruklu; shureddin@gmail.com

1. Borçalı'da Halk Hikâyeciliği (Destançılık) Geleneği

Türk dünyasının sevilen ve ünlü şairi Bahtiyar Vahabzade “Borçalı – Başgeçit Dağlarında Kaynayan Çeşme” başlıklı makalesinde: “*Bu diyarlar koruyup sakladığı güzel gelenekleri, en vacibi de dil saflığı ve doğallığıyla seçilir*” demiştir (Vahabzade 1982: 47).

Borçalı diyarının “*dil saflığı, doğallığı*” nedeniyle burada âşık hikâyeciliğinin yaşaması (yayılması, kuşaktan kuşağa aktarılması) için zemin her zaman var olmuştur. Halk-âşık öykülerinde Borçalı'nın ve Borçalılıların edebi imgeleşmesinin ana sebebi bundan dolayıdır.

Borçalı, Gürcistan'a bağlı olup Karapapak Türklerinin yoğun buldukları bölgenin adıdır. Ardahan–Çıldır sınır kapısından yaklaşık 200 km mesafededir. Erdoğan Altınkaynak: “*Aslında bu bölgenin (Kars âşıklık çevresinin) uzantısı Azerbaycan'ın Kazah, Gürcistan'ın Ahılkelek, Gürcistan ve Ermenistan içinde yer alan Borçalı'yı da içine alır. Dolayısıyla, Ermeni, Gürcü, Rum–Urum, Kürt âşıkların ortaya çıkmasına da vesile olmuştur*” (Altınkaynak 2015: 9).

Borçalı, âşıklık sanatının en etken, en özgü şekilde geliştiği mekân olarak da bilinmektedir. Sözlü anlatım ürünlerinin, âşık edebiyatının *şah türü olan halk hikâyeleri* de burada yaygındır.

Söz gelişi, Azerbaycan'da halk hikâyesi veya âşık öyküsü kavramları kullanılmaz. Ozan sanatının ürünü olan nazımlı-nesirli (şiirli-öykülü) uzun anlatılara Azerbaycan'da ve bazı diğer Türk topluluklarında *destan* denir.

Meherrem Kasımlı: “*Borçalı âşıkları 30–35, Gencebasar âşıkları 25–30, Şirvan âşıkları 20–22 destan yüküne sahiptirler. Bölgesel destan göstericisi Şirvan, Borçalı ve Gökçe âşıklarının repertuarında (15–20 faiz) daha çok müşahide olunur*” (Kasımlı 2002: 4).

Borçalı halk öykülerinde zaman 12. yüzyıldan başlar. Böyle ki, “*Gürcü Kızı ile Kaçak Kerim*” destanında 12. yüzyıl Gürcistan şahı, ana taraftan Kıpçaklara bağlı Tamar'ın kızı Roza Hanım'ı Borçalı oğlu Kerim'in esirlikten kurtarması olayları nakl olunur.

Gürcistan Karapapak Türkleri arasında yaygın destanları, âşık öykülerini iki kısımda inceleyebiliriz:

– Milli, geleneksel destanlar: “*Köroğlu*”, “*Kurbanı*”, “*Abbas–Gülgez*”, “*Âşık Garip*”, “*Hasta Kasım*”, “*Aslı–Kerem*”, “*Tahir–Zühre*”, “*Şah İsmail'in Ata Mülkü*”, “*Ağçakuzu*”, “*Dilsuz–Hezangül*”, “*Sam Mirza*”, “*Mir Kasım ile Gürcü Kızı*”, “*Cihangir–Meleksima*”, “*Nevruz–Gandef*”, “*Masum–Dilefruz*”, “*Celal–Selvinaz*”, “*Ahmed–Cevahir*”, “*Haydar–Süzenber*” vb;

– Lokal (bölgesel-yerel), burada ortaya çıkmış olan destanlar, âşık hikâyeleri: 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında Borçalı ozanlarının koştukları “*İsmail ile Kızıyeter*” (Güller Peri), “*Latif Şah ile Telli Mihriban*”, “*Cihan Şah*”, “*Sövdakâr Şah ile Gülenaz Sultan*”, “*Selman Bey ile Turnateli*”, “*Kasımlı Samed Bey*”, “*Mehemmed ile Gültane*”, “*Ahmed ile Güzel*”, “*Cüyür Avı*”, “*Gürcistan Seferi*” (Şenlik Baba), “*Cihangir*”, “*Ağacan ile Güllüzar*” (Ağacan), “*Mühekker ile Ayyar*” (Mühekker), “*Mehdi Bey*”, “*Alihan*”, “*Necef*” (Miskin Nebi), “*Sam Şehzade*” (Tehle Nevruz), vb.

Geleneksel destanlarda Tiflis'in adı çok geçer. Bu hususta Meherrem Kasımlı'nın mülâhazası şöyledir: “Orta çağ aksanında Tiflis, Tiflis şehri, Tiflis yöresi folklor

biçimleriyle destan hafızasında yerleşmiş tarihsel-estetik kanaat şimdiki anlamda anlaşılın Borçalı ozan geleneklerini ihtiva eder. Başka deyişle, folklor kaynağındaki “*Tiflis tasavvuru belirli koşulluk dâhilinde çağdaş Borçalı âşık çevresi sanat ağının imgesidir, simgesidir*” (Kasımlı 1996: 210). “Şeyh Sinan”da, “Âşık Garip”te, “Şehriyar”da, başka destanlarımızdaki Tiflis mekân ismi, somut anlamının yanı sıra, tıpkı Borçalı–Karayazı anlamlarını da kapsar.

Lokal (bölgesel) destanların olay örgüleri Karapapak yiğitlerinin kahramanlıklarıyla, yerel yaşam-geçim tarzıyla, burada yaygın aşk maceralarıyla ilgilidir.

1920 öncesi Gürcistan sahasında ortaya çıkmış aşağıdaki destanları, âşık öykülerini önemsemekteyiz (Hekimov 1986) (İdrisi 1994) (Köroğlu 2005) (Mehemmed 2006) (Kosalı 2012: 18–68) (Memmedli 2013):

- “Abbas–Gülgez”
- “Alihan–Peri”
- “Aslanşah–İbrahim”
- “Celali Köroğlu”
- “Cihan Şah”
- “Cihangir”
- “Garip–Şahsenem”
- “İsmail–Kızıyeter” (“Kars'a Doğru Bakıp Ağlarım”)
- “Kerim ile Gürcü Kızı”
- “Haydut Köroğlu Hakkında Söylence”
- “Köroğlu” kolları
- “Latif Şah”
- “Mehdi Bey”
- “Mihrali Bey” (“Karapapak Kartalı”)
- “Mühekker–Ayyar”
- “Nevruz–Gandap”
- “Sam Şehzade”
- “Selman–Turnateli”
- “Sevdakâr–Gülenaz”
- “Seyyad–Saadet”
- “Şehriyar”
- “Talih–Zühre”
- “Valeh–Zernigâr”, vb

Bu örneklerden “Şehriyar”, “Celali Köroğlu”, “Haydut Köroğlu Hakkında Söylence” hikâyeleri yazılı şekilde arşivlerde ve gazetelerde yer almaktadır (Kitab-i Celali Köroğlu) (Şehriyar 1829) (Velizade 1890) (Köroğlu 2005) (Mehemmed 2006).

Ayrıca Gürcistan sahasında aşağıdaki âşık söylenceleri (rivayetleri) de yaygındır (Çıldırılı 2006) (Sadaklı 2007) (Kosalı 2012) (Borçalı 2013) (Memmedli 2013):

- “Ağacan ile Güllüzar”
 “Ağacan'ın Türkiye Seferi”
 “Ahmed–Güzel”
 “Ak Âşığın Borçalı Seferi”
 “Alihan”
 “Âşık Mehemed Sadaklı'nın Kars Seferi”
 “Âşık Musa'nın Nikâh Ahvalatı”
 “Âşık Şenlik Kamerli'de”
 “Âşık Şenlik'in Gürcistan Seferi”
 “Celal–Selvinaz”
 “Cüyür Avı”
 “Fahralı Şair Nebi ile Âşık Hayli”
 “Hasta Hasan'ın Taşlıkullar Seferi”
 “Kasımlı Samed Bey”
 “Mehemmed–Gültane”
 “Necef”
 “Şair Ağacan Karaçöp'te”
 “Şair Ağacan'ın Kırmızı Divanisi”
 “Turabhan ile Ner Deve Ahvalatı”, vb

2. “İsmail ile Kızıyeter” (“Kars'a Doğru Bakıp Ağlarım”)

19. yüzyıl ile 20 yüzyılın başlarında Borçalı bölgesi Fahralı köyünde yaşamış kadın şair Güller Peri Oruçkızı'nın (1792–1922)¹ şiirleri zemininde vücuda gelmiştir.

“İsmail ile Kızıyeter” veya “Kars'a Doğru Bakıp Ağlarım” halk hikâyesini ilk kez 1983 yılında halk bilimci Elhan Memmedli, Fahralı köyünde öğretmen, şair İsmail Hüseyinoğlu'dan derleyerek, yayınlamıştır; sonralar da toplularda yer almıştır (Memmedli 1984: 87–91) (Memmedli 2013: 281–327). Bu öykü Borçalı ozanlarından Hındı Memmed'in repertuarında etken yer tutmuştu.

Öykülü-şiiirli bu örnekte hasret, baba ocağı (Borçalı) ile gurbet (Kars) arasındaki özlemdir. Eserde Borçalı ile Osmanlı arasında gönül bağları, Borçalı'dan Osmanlı topraklarına göçler anlatılmaktadır.

Üstatnameler devamında anlatı böyle başlar: “Size nereden, kimden söyleyelim, öten zamanlar Borçalı sancağının Fahralı şenliğinde yaşayan Oruç oğlu İsmail'den. İsmail kimiydi, o zamanlar onun başına neler gelmişti? Oruç oğlu İsmail, Fahralı şenliğinde benim benim söyleyen gençlerdendi. Kendisi Güller neslinden olduğuna göre ona o zamanlar İsmail Güller derdiler. İsmail Güller çok hafızalı birisiydi. Onu da söyleyelim

¹ Borçalı kökenli ünlü Türk âşığı Şenlik Baba'nın da katıldığı Fahralı'da Yahyaların Abbas'ın toyunda (düğününde) Güller Peri yaşmak altından şiir söylemişti. Peri sonra Şenlik'e kılfbent göndermişti.

ki, kız kardeşi Peri de söz demekte abisinden geri kalmazdı. Ona da Güller Peri derlerdi. Bu abla, kardeşin sesi, sedası Borçalı sancağının her yerine yayılmıştı”.

Bu şiirli hikâye sadece aşk öyküsü olmakla kalmaz, ayrıca vatan özlemini ve ne pahasına olursa olsun insanın vatanından, anasından, babasından ayrı kalmaması gerektiğini dile getirmektedir.

Âşık öyküsü Borçalı sancağının Fahrallı şenliğinde yaşayan Oruç oğlu İsmail isimli gencin başından geçenlerden bahsetmektedir. Oruç oğlu İsmail, Fahrallı şenliğinde mert, cesur, benim benim diyen gençlerdendi. Kendileri Güller neslinden olduğuna göre ona o zamanlar İsmail Güller adını vermişlerdir. Ablası şair Peri de söz söylemekte abisinden geri kalmadığı için ona da Güller Peri mahlasını vermişlerdir.

İsmail büyüdüğünde, çocukluk arkadaşı olan aynı mahalleden Kızıyeter'e sevdalanır. Ama İsmail'in ne derdini dinleyen ne de anlayan olur. İsmail'in aşkını duyan bazıları arayı bozarlar. Bunun üzerine Kızıyeter'in babası, kızı başkasıyla nişanlamaya karar verir. Epey zaman geçtikten sonra bir de haber gelir ki, Kızıyeter'in düğün hazırlığı başlamış. Bu haberi alan İsmail'in gözüne uyku girmez ve sonunda komşusu aracılığıyla Kızıyeter'e isteğini bildirir. Olumlu cevap gelince İsmail, akşam Karabulak'a gider. Epey bekler ve Kızıyeter gelmez. Aracı haber getirir, Kızıyeter'in babasının meseleden haber duyduğunu, kızı bırakmadığını söyler. Kızıyeter tekrar haber gönderir, bu akşam ne olursa olsun geleceğim der. Kızıyeter sözleştikleri gibi Karabulak'a gelir, İsmail'le sözleşirler ve Türkiye'ye kaçmaya karar verirler. Düğün günü gelin kaybolur, kargaşa başlar, dedikodu yayılır. İsmail de ortalıkta gözükmeyince birlikte kaçtıkları anlaşılır. Polisler İsmail'in evinde arama yaparlar, İsmail'in babasını hapishaneye atarlar. İsmail'in annesiyle kız kardeşi gece gündüz ağlarlar.

İsmail ve Kızıyeter Türkiye'ye varırlar. İsmail atları pazarda satar ve yiyecek bir şeyler alır. Sonra yaşlı bir adamın evine sınırlar. Sonraki gün İsmail kendine iş bulur. Evine sığındıkları yaşlı adam şahitlik yapar, kadı, İsmail ile Kızıyeter'in nikâhını kılar. İki sevgilinin huzurlu yaşamı başlar.

Aradan bir yıl geçtikten sonra Türkiye'den Borçalı'ya giden bir kumaş tüccarı İsmail'in yerini söyler. Bu haberi öğrenen sancak reisi, iki kişiyi Türkiye'ye gönderir. Sancakbeyinin adamları Kars'a gelirler, Kars valisinin yanına gelirler ve durumu anlatırlar. Askerler İsmail'i bulurlar.

Şerif Bey, İsmail'in saz çalıp okumasından etkilenerek ve Kızıyeter'in hamile olduğunu duyunca garipleri memleketlerine göndermekten vazgeçer.

Bu yandan da, Güller Peri, kardeşine mektup yazar, memleket dağlarından kopardığı çiçeklerden de mektuba ekler. Mektup İsmail'e ulaşır ve açıp okudukça vatanının güzel kokuları onu mest eder. Kızıyeter'e vatanımıza gideceğiz diyerek hazırlanırlar.

Hemen o gün Fahrallı'ya gelirler. Evlerine girince anası ve bacısı sevinirler. Bunların geldiğini hemen kızın nişanlısına, sonra da Borçalı sancakbeyine haber ederler. İsmail'i tutuklarlar.

Güller Peri, kardeşinin affedilmesi için reise şiirli bir mektup yazar. Mahkeme günü Güller Peri şiiri okur. Zaten vatandan uzak kaldı diyerek onu aşkından ayırmaması için istekte bulunur. Sonunda İsmail'i affederler.

Anlaşıldığı üzere, olay örgüsünde Borçalı–Kars gönül ülfeti, ayrıca Borçalı–Kars göç hareketinin izlenimi ağır basar.

Tarihsel bilgilere göre, Borçalı'nın ana beşik olarak barındırdığı Karapapaklar

kavminden gruplar, bugünkü Türkiye topraklarına göç etmişler. Borçalı üstünde Osmanlık–Safili çatışmasında Borçalılılar da büyük darbelere maruz kalmış ve Karapapak “kaçhakaç” göçleri olmuştur. Borçalı'dan Osmanlı topraklarına göçler, sürgünler daha çok 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir.

Borçalı'dan göçlerin temel sebebi Kafkasya'da yaşanmış savaşlardır. Rusya–Kaçar, Rusya–Osmanlı muharebelerinin tam merkezinde bulunan yiğit Karapapaklar, yenilmez Türk uluslarından olduklarını cephelerde ispat etmişlerdir. Karapapakların bir kısmı Başgeçit, Ercivan dağlarını aşıp “o yüze”, yani Osmanlı'ya geçmişlerdi. Göçler gerek Borçalı'da kalan gerekse yeni yurda yerleşen akrabaların dilinde manilerin yaygınlaşmasına, ezgi-nağmelerin süslenmesine neden olmuştur (Memmedli 2007) (Hansultanlı 2012) (<http://www.borchali.net>).

19. yüzyılda Borçalı'nın Fıhralı köyünde yaşamış kadın şair Güller Peri'nin şiirleri, özellikle de onun şiirleri üzere dile getirilen “İsmail ile Kızıyeter” hikâyesi Borçalı yöresiyle Osmanlı ülkesi arasındaki hasretin, intizarın, özlemin şiirsel sahnesi olarak etkilidir.

Eserdeki şiirler daha duygusaldır.

İsmail, Osmanlı'ya ilk gelişinde şöyle söyler:

*İsmail Güller'im, Türk'e düşmüşüm,
Yad ilde bir garip mülke düşmüşüm,
Kar kalın olmuştur, kürke düşmüşüm,
Dayanırım dona, kışa, sevgilim.²*

Yine İsmail, Kars valisi Şerif Paşa'ya böyle ricada bulunur:

*Rusya'dan gelmişim Türk'ün yerine,
Türk ajanı beni verdi ölüme,
İstiyorsun gönderesin elime,
Aman beyim, beni geri yollama.³*

Peri, Borçalı'dan Kars'a gönderdiği mektupta yürek acısını şöyle dile getirir:

*Kars'a doğru bakıp bakıp ağlarım,
Yıkaydım gönlümde kaleler, kardeş.
Sinem üstü çalın çapraz dağlarım,
Dolanır kalbimde haralar, kardeş.
Aşkın badesini yaman içmişsin,
Gürcistan'dan Türk iline geçmişsin,
Akraba, kardeşten neden geçmişsin,
Divan işe bakıp aralar, kardeş.⁴*

Öykü kahramanı İsmail, gariplikte böyle kıvanç duyar:

² Türk'e – Türkiye'ye; dayanırım – katlanıyorum; don – donma

³ Türk'ün yerine – Türkiye'ye; geri yollama – geri gönderme

⁴ dolanır – dolaşır; haralar – nereler; yaman – muhkem; divan – mahkeme; aralar – ayarlar

*Borçalı'dan gelmişim ki, baç alım,
Basılmayım, meydan açım, yücelim.
Taç vermeyim, gerek senden taç alım,
Ecrini burada bulur gidersin.⁵*

Öykü kahramanı, yurttan murada erişir, rahat ömür sürmeye başlar.

Halk öyküsünde intizarın şiirsel sahnesi etkili şekilde karşımıza çıkar. Peri, kardeşinin timsalinde Gürcistan'dan belirli sebeplerle Kars, Suldüz taraflara geçmiş binlerce yurttaşının gariplik talihini nazma dökmüş, yurt özlemini ifade etmiştir. O, sıra dağların aradan çekilmesini, Borçalı'dan Kars'ın gözükmemesini diler.

3. “Ağacan ile Güllüzar”

1920–1930'lu yıllara ait bir eserdir. Düzüp koşan: Şair Ağacan Cebbaroğlu (1886–1951).

Ağacan, Aran Borçalı'nın Kuşçu, Kaçağan köylerinde yaşamış, Uçrum'a (Sibirya'ya) – Rusya'nın Tomsk vilayetine sürgüne gönderilmiş, orada vefat etmiştir. Şairin ömür gün yoldaşı onun kemiklerini getirip Kaçağan kabristanında defnettirmiştir. “Ağacan'ın Türkiye Seferi” âşık söylencesi de vardır.

Öykünün olay örgüsünü şair Ağacan ile Ardahanlı kadın şair Güllüzar arasında şiirleşmeler teşkil eder (Ağacan 2006: 75) (Ağacan 2013: 56–60).

Güllüzar adlı eşsiz bir güzel, yeri gelince şiir de yazarmış. Bu kız Şöreyel vilayetinde Ağacan isimli bir şairin yaşadığını duyar. Mektup yazıp onu atışmaya davet eder:

*Neçe şairleri al eylemişim,
Girince meydana lal eylemişim,
Deryalar yüzünden yol eylemişim,
Gark olmak istese, ummana gelsin.⁶*

Ağacan, Güllüzar Hanım'a “çok çekmez, tezlikle meydana gellem” (çok geçmez, tez bir zamanda meydana gelirim) diye cevap yazıp “o yüze” (Osmanlı'ya) giden kervanla gönderir.

Okuduğu mektebin mollasından şöyle izin alır:

*Molla baba, bir sevdaya düşmüşüm,
Baş götürüp Ardahan'a gederim.
Bir şamın odunun pervanesiyim,
Alışmışım, yana yana gederim.⁷*

Ağacan ile Güllüzar Hanım'ın atışması meclistikileri kendilerine hayran bırakır.

Güllüzar'ın başka birisine nişanlı olduğunu duyan Ağacan, hayır dua verir.

⁵ baç – zorlu haraç; basılmayım – yenilmeyim; ecrini – karşılığımı, bedelini

⁶ neçe – nice; al eylemişim – denemişim, lal eylemişim – susturmuşum; yüzünden – üstünden

⁷ şam – mum; alışmışım – ateşlenmişim

Bunu gören Güllüzar'ın babası Mahmut Efendi, şair Ağacan'a hediyeler vermek ister. Ağacan kendi payını da Güllüzar'ın ayakları altına serip Ardahan vilayetini terk eder.

4. “Gürcü Kızı ile Kaçak Kerim”

20. yüzyılın ortalarına aittir. Düzüp-koşan: Âşık Hüseyin Saraçlı (1916–1987).

Destansı öyküde (Saraçlı 1992: 74–93) olaylar Gürcistan şahı, ana taraftan Kıpçak Karapapaklara bağlı Tamar vaktinde – 12. yüzyılda Tiflis'te, Borçalı'da, Türkiye'de vaka olur. Şah Tamar'ın kızı Roza Hanım'ı Burçalı oğlu Kerim'in Türkiye serdarı Mehmet Paşa'nın sarayından esirlikten kurtarması anlatılır. Başkahraman Burçalı (Borçalılı) Kerim'dir. O, Kuşçu hanından babasının kisasını almak için dağa çıkar, diyarda kendi mertliğiyle ün kazanır. Gürcü asilzadesi Roza Hanım'ın Türk paşasına satıldığını duyan Kerim, “ben Türk'e muhannet olmam” söyler, mertliği daha üstün tutar, Roza Hanım'ı kurtarır.

M. H. Tehmasip'in vurguladığı gibi, “Azerbaycanlı gençlerle Gürcü gençler arasındaki sevgiyi, aşkı konu edinmiş destanlar çoktur” (Tehmasip 1972: 305). Karapapak delikanlılarıyla Gürcü güzellerinin aşk öykülerinden birisi olarak bu öykü de ilgi çeker.

Kerim, yenilmez, mert yiğit, hem de hoş sesli âşıktır. O, yeri gelince kılıçla meydana atılır, yeri gelince telli kopuzu dillendirir:

*Ağa'mı çağırıp düşmüşüm yola,
Boşşalı iline gedeceğim men.
Koymam tekçe anam gusseli kala,
Boşşalı iline gedeceğim men.⁸*

Kerim, Roza Hanım'la Pervane gölüne ulaşır, Başgeçit'e gelir ve bir ihtiyara şöyle der:

*Koca, uyma seyraguplar filine,
İnanmayan düşmanların diline,
Şükür, geldik Boşşalı'nın iline,
Allah'ı seversin, konak al bizi.⁹*

Destanda Gürcülerle Borçalılıların içtenlikle hep bir arada olmaları yansıtılır.

5. “Mihralı Bey” (“Karapapak Kartalı”)

21. yüzyıla aittir. Düzüp-koşan: Âşık Mehmed Sadaklı (1930–...).

Karapapak yiğitlerinin mertliği, yiğitliği edebiyata konu olmuştur.

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bölgede Çar esaretine karşı, köylülerin hakları için mücadeleleri, köylü isyanlarının bir göstergesi olan kaçaklık (haydutluk) harekâtı artmıştı. Sarvanlı Gülmehmed Şerif Oğlu, 1832 Rusların Gürcistan'dan çıkarılması isyanına katılmış Hasanhocalı Molla Zaman, toplumsal faaliyetleriyle seçilmiş Yadigâroğlular, dönemin Karapapak yiğitleri Nağı Bey, Arıklılı Alı Eyüp Oğlu,

⁸ Ağa – burada Allah anlamında; Boşşalı – Borçalı sözcüğünün ağızda kullanılan biçimi; koymam – müsaade etmem; tekçe – yalnızca; gusseli – gamlı; kala – kalsın

⁹ koca – ihtiyar; seyragup – düşman; inanmayan – inanma; konak – misafir

Deli Hasan, Taştemir, adalet divanı kurmuş Kasımlılı Semed Bey, Aslan Ağa, Osmanlı paşalığına kadar yücelmiş Mihrali Bey, hünerleriyle ün kazanmış Abdallılı İsmail, Kızılhacılı Halay, Arıklılı Hacı Hahl, Kepenekçili Emin Ağa rağbetle anılmaktadırlar (Valehoğlu 2005: 195–239).

Son dönemler Borçalı edebi geleneklerinin destan ürünleri arasında önemsedığımız “*Mihrali Bey*” (başka adı: “*Karapapak Kartalı*”) destanını Türkiye’de Doğan Kaya’nın, Gürcistan’da Valeh Hacılar’ın ilgili kitaplarından (Kaya 1984) (Hacılar 1996) (<http://dogankaya.com>) esinlenerek günümüz Borçalı ozanı Âşık Mehemmed Sadaklı tasnif etmiştir (Sadaklı 2010: 17–32) (Hacılar 2011: 286–329).

Destanda geçen olaylar Mihrali Bey’in hayat öyküsüdür. Yiğit Mihrali Bey’in ne pahasına olursa olsun Türkün esir olmayacağı, kendini Türkiye’de güvende hissetmesi ve bu topraklar için canı pahasına savaşması, kahramanlıkları, ailenin başına gelenler ve Osmanlı’da bir yer edinmesi, Sultan Abdülhamit’in ona kahraman demesi ve ona Sivas’ta beylik vermesi ve kahramanca Türk toprağı için savaşması konu edilmektedir.

Destanda Türklük sevdası ağır basar:

*Mihrali'yim Hak yoluna kalandım,
Türk oğluyum, Türk adına dolandım,
Her zaman düşmanı bigâne sandım,
Çoklarını ettim esir, efendim!*

Eserde geçen gerçek karakter kadrosunda Mihrali Bey ve onun aile üyeleri, Borçalılı silah arkadaşlarının yanında Osmanlı padişahları Sultan Abdülaziz, Sultan II. Abdülhamit, 93 Savaşı Kafkas cephesi komutanı Ahmet Muhtar Paşa, ünlü Çıldırli Âşık Şenlik Baba, Karşlı halk ozanı Âşık Sadık, Sivaslı halk ozanları Âşık Mehmet Ruhseti, Âşık Püryanı karakterleri de yer alır.

Sonuç

1. Gürcistan’daki Türklerin edebi faaliyetinin, edebi türlerinin tarihsel gelişiminin araştırılması önemli bilimsel-stratejik sonuçlara getirip çıkarır. Bu, bir yönden, milli edebiyat hazinemizin zenginleştirilmesi, diğer yönden de, komşu, dost ülkede yaşayan yarım milyonluk soydaş toplumun manevi dünyasının tanıtılması demektir.

2. Gürcistan’da Türk manevi kültürünün ana unsuru bağlama sazıdır ve bölgenin edebi ab-hayatı en çok hep saz (bağlama) makamlarından, âşık şiirinden ibarettir. Bu vesileyle de burada saz sanatı, âşık şiiri daha etken gelişmiştir.

3. Gürcistan’ın Türk edebi genetik yapısı yüzyıllardan beri ozanlığa, ozan kökenli âşıklığa dayalıdır ve onun kaynakları eski Türk Oğuz folklor, edebi gelenekleriyle, orta çağların Tiflis Türk-İslam kültürü temsilcilerinin edebi miraslarıyla zenginleşmiştir.

4. Geleneksel destanlarda, halk hikâyelerinde Borçalı görünüşleri edebi geleneğin zenginliğini gösterir. Destanlardaki Tiflis tasavvuru Borçalı–Karayazı mekânını da kapsamıştır.

5. Borçalı’da sanatkarlar taklitçiliğe, nazireciliğe eğilim göstermemiş, daha çok âşık şiirine bağlanmışlardır. Ozan şiiri ise, elbette, edebi meclislerde değil, il şenliklerinde, bağlar, dağlar koynunda, göç arabalarında ortaya çıkmıştır. Bu muhitte başka edebi-âşık muhitler için has olmayan nadide bir durumu önemsemekteyiz, burada halk şairleri ya âşıkla bir arada ya da tek başına düğünler, meclisler yönetmişlerdir. Şiir meclislerinin fonksiyonunu Borçalı diyarında muntazam teşkil olunan destan geceleri,

âşık atışmaları, şairlerin yığınakları üstlenmiştir.

6. Gürcistan'daki Türklerin manevi-edebi doğallığının edebi sanat temizliği ve özelliği, dominant şekilde ozan coşkulu şiirinin gelişmesinde, il-oba deyimlerinin halk tefekkürüne özgü edebi dil güzelliğini, berraklığını sağlamasında, dille edebi tefekkürün kırılmaz bağlılığındadır.

7. Türk kültür fonumuz dâhilinde Borçalı'nın özgülüğüyle seçilen edebi muhit görünümü, bireysel sanat mührü vardır. Bu özgü, bireysel özellik, muhitte daha çok ozan şiirinin dinamikliğiyle kanıtlanır. Konargöçer yaşam tarzı, Türk âlemine bağlılık burada edebi sürecin daha çok âşık şiiri, Türk hece geleneği üzerinde gelişimini sağlamaktadır.

8. Söz konusu edebi geleneklerin kökeni Türk edebi hazinemizle ayrılmaz şekilde bağlıdır. O, Türk manevi varlığının terkip hissesidir. Borçalı–Kazah–Ahıska–Gökçe–Akbaba–Kars edebi ağının ortak bağları da Türklük ilkelerine dayalıdır.

Kaynakça

AĞACAN (2006), *Deryadır Ummandır Şair Ağacan*, tertip: Ali Abbas, Bakü

AĞACAN (2013), “Ağacan ile Güllüzar”, *Qarapapaqlar*, dergi, sayı 68, s. 56–60, Tiflis

ALTINKAYNAK Erdoğan (2015), *Kars Halk Âşıkları*, Arü-Yay yayınları, Ankara 2015

BORÇALI Şair Nebi (2013), *Sığındım Mevla'ya, Şiirler, Destanlar*, Çırac neşriyat, Bakü

ÇILDIRLI Âşık Şenlik (2006), *Divanı (Hayatı, Şiirleri, Atışmaları ve Hikâyeleri)*, hazırlayanlar A. Berat Alptekin, M. Nizamettin Coşkun, derleyen Haydar Çetinkaya, Ankara

HACILAR Valeh (1996), *Karapapak Mihrali Bey*, Tiflis

HACILAR Valeh (2011), *Azerbaycan Folkloru Antolojisi, Borçalı-Karapapak Folkloru*, Nurlan neşriyat, Bakü

HANSULTANLI Akif (2012), “Son 200 Yılda Kafkasya'dan Doğu Anadolu'ya Yapılan Karapapak Göçleri”, *XIII. Uluslararası Çıldır Göl Festivali ve Uluslararası Âşıklar Şöleni (4–8 Temmuz 2012)*, Bildiriler, s. 70, Çıldır

HEKİMOV Mürsel (1986) (derleme), *Halkımızın Deyimleri ve Duyumları*, Maarif neşriyat, Bakü

İDRİSİ Habib (1994), *Çoktur Köroğlu'nun Yaşı*, Taş Medrese yayınları, Erzurum

KASIMLI Meherrem (1996), *Âşık Sanatı*, Ozan neşriyat, Bakü

KASIMLI Meherrem (2002), “Âşık Sanatında Destancılık”, *Gobustan*, sanat toplusu, 4, Bakü

KAYA Doğan (1984), *Bir Destan Kahramanı Mihrali Bey*, Sivas

Kitab-i Celali Köroğlu (کتاب جلالی کوراوغلی), Gürcistan Ulusal Yazmalar Merkezi arşivi, L–140

KOSALI Âşık Aslan (2012) (kaynak kişi), *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı, 30, Destanlar, 20*, hazırlayan Elhan Memmedli, Elm ve Tahsil neşriyat, Bakü

Köroğlu (2005), *Köroğlu, Tiflis Nüshası*, transliterasyon Dilara Alieva, Elnara

Tofikkızı, Seda neşriyat, Bakü

MEHEMMED (2006), *Şehriyar*, tertip Elyar Seferli, Şerq Qerb neşriyat, Bakü

MEMMEDLİ Elhan (1984), “*Güller Peri ve Onun İsmail ile Kızıyeter Destanı*”, kaynak kişi: İsmail Hüseyinoğlu Güller, Qobustan, sanat toplusu, sayı 64, s. 87–91, Bakü

MEMMEDLİ Elhan (2013) (derleme), *Borçalı Folklor Örnekleri*, 2, Elm ve Tahsil neşriyat, Bakü

MEMMEDLİ Şureddin (2015), GOCA MEMMEDOVA Gülnara, “Borçalı'dan Türkiye'ye Kaçhakaç Göçleri”, *Türksoy'la İpek Yolu*, dergi, sayı 27, s. 76–79, İstanbul

SADAKLI Âşık Mehemed (2007), *Şiirler ve Destanlar*, Nurlan neşriyat, Bakü

SADAKLI Âşık Mehemed (2010), “Mihralı Bey Destanı”, *Qarapapaqlar*, dergi, Özel sayı, s. 17–32, Tiflis

SARAÇLI Âşık Hüseyin (1992), *Şiirler, Söylemeler*, Yazıcı neşriyat, Bakü

Şehriyar 1829, (شهریار), Azerbaycan Elyazmaları Enstitüsü arşivi, B–2656–4281–10546

TEHMASİP Memmed Hüseyin (1972), *Azerbaycan Halk Destanları*, Elm neşriyat, Bakü

VAHABZADE Bahtiyar (1982), “Borçalı–Başgeçit Dağlarında Kaynayan Çeşme”, *Vatan Ocağının Isısı*, Gençlik neşriyat, Bakü

VALEHOĞLU Fahri (2005), *Karapapaklar ve Onların 19. Asır Harp Tarihi*, Seda neşriyat, Bakü

VELİZADE Mirza Mehdi (1890), “Haydut Köroğlu Hakkında Söylence” (Предание о разбойнике Кероглы), *СМОМПК – СМОМПК*, sayı 9, Rusça, Tiflis (Gürcistan Milli Kütüphanesi, Süreli Yayınlar arşivi, 442–09)

http://turkishstudies.net/Makaleler/992161601_14_erdoğan_altinkaynak.pdf (erişim 11.11.2015)

<http://dogankaya.com> – Dr. Doğan Kaya (erişim 11.11.2015)

<http://www.borchali.net> (erişim 11.11.2015)